(NASTAVAK SA 1. STRANE)

ostvarivanje mladosti kao slobode, onda možemo biti sigurni da će ta ista mladost pre ili posle izdati naš uticaj i baciće nam ga u lice.

Ljudi najrazličitijih ubeđenja složiće se lako da ne-kalorična ishrana ubija postupno čoveka u razvoju. Nasuprot tome, ljude sličnih ubeđenja ponekad je teško ubediti da ne-neumetnost takođe ubija čoveka u razvoju: ona od njega stvara trajnog duhovnog invalida. Svi mi koji više nismo mladi po godinama svoga života ne možemo olako odbaciti pitanje mladih ljudi o smislu života, jer ono dovodi u pitanje i našu materijalnu, psihičku i duhovnu zbilju. Naši pojednostavljeni i uprošteni odgovori, a mi takvim odgovorima ponekad pribegavamo i u književnosti, ometaju onaj spontani, kritički, delatni odnos mladih ljudi prema životu, prema svetu, prema umetnosti. Mladima svet pripada, što će reći da oni jasno vide u kojoj meri je njihovi roditelji ili staratelji dobri ili rđavi graditelji sveta u kome žive.

Iz svega što je do sada rečeno, a što nas podseća na ponor bez dna, moguće je naslutiti u kojoj meri je sama stvar za koju pitamo izvor naše nedoumice i neizvesnosti, pa ako već hoćete i neverice i nespokojstva. Čovek i u ovoj prilici mora da bude do kraja iskren. Tačno je da iskren čovek može biti i u zabludi i da istina nije po pravilu uvek na strani iskrenih, pa ni onda kada čovek svoju iskrenost plaća svojim životom. Srećom, iskrenost je najdragocenija u borbi protiv licemerstva u našem svakodnevnom životu. Dobro će me shvatiti svi oni ili, još tačnije, samo oni koji su u svom životu bar jednom do kraja otvoreno ispovedali svoju iskrenost. Naime, pristajući da odgovorimo na pitanje o potrebi ili suvišnosti književnosti za mlade devojke mi smo, i protiv svoje volje, pristali na avanturu. Sam akt pisanja (umetničkog stvaranja, umetničkog oblikovanja) svagda je konsenkvencija piščevog prisustva u svetu. Naš svakodnevni život nije sam po sebi samo dobar ili samo rđav. On je legura dobra i zla u svakom času. Rezultati svakog zbiljskog stvaralačkog akta u današnjem svetu zaista su nešto kao lek koji sadrži određenu dozu otrova i koji soborn donosi obećano izlečenje. Mladost je vidovita za sve poroke i za sve teškoće savremenog sveta. Svet joj otvara oči i pokazuje joj protivurečnosti koje ga razdiru, a ona, ta vidovita i slobodna mladost, obasjava ga svojim pogledom i čini jasnijim i za druge, pa i za one čije su vlasi sede i čije su vene sklerotične. Stari i mudri Grci plašili su se starosti i staračkog, iznemoglog poimanja vrednosti života i sveta kao kuge. Smrt su prihvatali kao razrešenje života. I smrt ih nije plašila. Danas, međutim, nije više tako. Mi se sve manje bojimo starosti: konformizam i staračko rezonovanje mladih ljudi bolest su našeg veka. U strahu od smrti, u strahu koji prožima život znatnog broja današnjih mladića i devojaka, mi smo svedoci da je u porastu broj onih koji ne biraju sredstva da bi do kraja i bez ostatka, a ponekad i bezobzirno i samoubilački, „potrošili" svoj život. Pisce ne treba savetovati šta i kako da rade: oni nisu mala i rđavo vaspitana deca. Naše je da se upitamo za sudbinu pisca i umetnosti njegovih dela u situaciji koju smo opisali, tim pre i tim više ako savremeni pisci nastoje da njihova dela prime i prihvate mladi ljudi uopšte. Umetnost pisane reči nikada i nigde nije bila svemoguća. Ne vidimo razloga zašto bi to bila danas ili, još preciznije, u svetu koji je prožet socijalizmom kao otvorenim procesom. Savremeni pisac izboriće svoje mesto u tom svetu i opravdaće prisustvo svoje umetnosti u njemu samo ako ostane mlad uprkos toga što su mu „vlasi sede i vene sklerotične" (Elijar). Mladi ljudi to znaju ili sasvim pouzdano naslućuju. Umetnost pisane reči, jednako kao i umetnost slikarstva ili arhitekture, zaista je nedeljiva. Pisac je osuđen da bude mlad. Ta osuda je i lepa i strašna. I zato je tako često u ovom svetu teško biti pisac.

Pristup savremenoj književnosti i njenim životnim pitanjima istovremeno je i težak i jednostavan. Bog je napustio ovaj svet, a u svetu bez boga — sotona je suvišan. Savremeno ljudsko biće iskusilo je napuštenost i apsurd. Pitanje smisla života i čovekova bitisanja na zemlji postalo je neodložnim fundamentalnim pitanjem naše epohe. Njega više ne može zanemariti nijedan ozbiljan, to jest pažnje vredan duhovni napor u horizontu sadašnjice. Čovek sedam puta pada, objavljuje nam stara japanska poslovica, i osam puta ustaje. Zašto? Da se prihvati teškog i neizvesnog posla: da opet stoji nebo, da razrešenje svog opstanka i smisla potraži na zemlji, da se baci u svet, da poleti prema egzistenciji, da omogući budućnosti da bude tu: na delu, da stavi znak jednakosti između humanizma i naturalizma, jer proces naturalizacije društva i humanizacije prirode traje bez zastoja kao i sve što se ne svršava i što se ne može svršiti. To zbivanje ljudske zbilje ima u umetnicima i u umetnosti njihovih dela svoju izvidnicu ili vidovitog žrtvenog jarca. Uzvik pesnika Remboa — „Život treba izmeniti!" — pogađa sve zatočenike savremenog sveta.

Književnost ne prikazuje svet u kome nastaje: ona ga stvara. Pisci su ljudi za koje stvaranje sveta nije završeno. Oni odbacuju prirodu kao uzor, da bi je primili i prigrlili kao primer. Ovakvo stanje u savremnoj književnosti mnogima teško pada. Zato što ima udela na stvaranju sveta, i što prirodu prima kao primer, savremena književnost obelodanjuje savremenom čitaocu proces nastajanja bića iz ništavila. Pred ovom činjenicom mnogi stoje zbunjeni, zaprepašteni i izdani. Svi pisci do kojih držimo — od Homera do Balzaka, od Balzaka do Sartra — izdali su svet svoga zatočenja i na taj način izborili sebi pravo da stvore ili bar da svedoče o bitnim ljudskim vrednostima. Historijski postali svetovi prolaze i tonu u zaborav. Dela umetnosti koja su nastala u historijski postalim i potonulim svetovima dopuštaju svom današnjem čitaocu da u njima otkrije i pronađe toliko toga što i njemu neizostavno pripada. Mi u ovoj prilici ne zagovaramo iluziju po kojoj su umetnici reči zakonodavci sveta. Piva prava odvažnost je da se i živi i stvara bez iluzija: dakle, oči u oči sa ljudskom zbiljom.

Da li je umetnost neophodna?

Da li je umetnost suvišna?

Naš je utisak da živimo u epohi nesigurnih kriterijuma i konfuznih određenja. Još gore od toga: u ovom vremenu umetnost reči je u isti mah i precenjena i potcenjena.

Zašto je to tako?

Sa ovim pitanjem teško je izaći na kraj. I mi to znamo. Pa ipak, vredi bar pokušati da se dosegne i shvati ono što u ovom času možemo nazvati iskustvom književne teorije i prakse, iskustvom pretrpljenog udara koji je došao od onih koji su skloni da precene ili potcene umetnost reči u svetu koji je prožet i ponet socijalizmom kao otvorenim procesom.

Umetnost reči ima svoju relativno samostalnu historiju. Njena etapa čiji smo nosioci ili bar svedoci protekla je u znaku zanemarivanja, a ponekad i potpunog negiranja, umetnosti reči kao specifične realnosti. Drugim rečima, njena specifična realnost bila je rđavo shvaćena i još rđavije tolerisana. „Zabluda je iznad svega bila u tome što se estetika izjednačila sa teorijom saznanja" (R. Garodi). Sa svoje strane mi bismo dodali da je „zabluda" bila do totalnog besmisla produbljena time što je teorija saznanja izjednačena sa teorijom odraza. Posledice koje su proizašle iz te zablude, kao i njihov tragizam, poznate su više-manje svima.

Kada jedno određeno delo umetnosti reči precenjujemo ili potcenjujemo?

Postoje dve osnovne situacije: 1. kada od dela tražimo ono što nam ono po svojoj prirodi nije dužno da pruži i 2. kada u njega iz ovih ili onih razloga unosimo nešto što ne pripada njegovoj specifičnoj realnosti. I u jednoj i u drugoj situaciji iščezava razlika između umetničke istine i naučne istine. Ovu razliku R. Garodi, na primer, pokazuje na primeru Sezanovih jabuka. Njega ne zanimaju jabuke kao jabuke. Naprotiv. Njega zanima prisustvo ljudske subjektivnosti u svetu. Zaključak je tačan. Pa ipak, R. Garodi previđa da je i sam zastao na nižini spoznajnih vrednosti umetnine, u konkretnom slučaju: umetničke istine koju svom gledaocu pruža Sezanova mrtva priroda. Treba ići dalje. Sezan ne objavljuje samo prisustvo ljudske subjektivnosti u svetu: on u svet uvodi i postavlja novo biće ili nešto čega još nije bilo. Slikar je na delu kao *phisis*. To što gledamo nisu jabuke kao jabuke. To su *Sezanove jabuke*.

Umetnost reči, jednako kao i sve druge umetnosti, nije najznačajniji činilac u životu ljudi, pa je tako treba i primati. Strah od savremene umetnosti, njenih oblika i sadržaja, njenih otkrića i svedočanstva o ljudskoj sudbini, zbilja je samo jedan vid straha od slobode na koju je čovek osuđen. A u strahu su velike oči: prožet strahom, čovek vidi i ono čega zbilja nema. U strahu od slobode, kao u velikoj i gustoj šumi, ljudi izgube smisao za specifičnu realnost umetnosti reči ili čak ustaju protiv nje. Ma s koje strane i ma iz kojih ljudskih pobuda da joj pristupimo umetnost reči je nedeljiva: pisac je čovek koji ima udela u stvaranju sveta, a u rezultatima njegovog stvaranja svi drugi imaju udela kao u nečemu što im neizostavno pripada.

Umesto zaključka, podsetićemo čitaoca na jednu posvetu.

Kao što je poznato, Antoan de Sent-Egziperi posvetio je svoje remek-delo *Mali Princ* svome prijatelju Leonu Vertu. Delo je namenjeno deci, i pisac se našao u nedoumici kako da objasni deci, obećanim čitaocima svoga dela, zašto je jednoj „odrasloj osobi" posvetio *Malog Princa*. Trebalo je naći i izneti razloge koje će deca primiti, prihvatiti i uvažiti. Pisac ih je našao. U ovoj prilici našu pažnju privukao je jedan od piščevih argumenata: naime, „ta odrasla osoba u stanju je sve da razume, čak i knjige za decu".

Husein TAHMIŠČIĆ

DINO BUZATI

miševi

Šta li je sa mojim prijateljima Korio? Šta se događa u njihovoj staroj poljskoj vili nazvanoj Doganela? I ne sećam se više koliko me dugo svakog leta pozivaju na nekoliko sedmica. Ove godine me prvi put nisu pozvali. Đovani mi je napisao par redaka da bi se izvinio. Čudno pismo koje na nejasan način aludira na porodične poteškoće i neprijatnosti; i koje ne objašnjava ništa.

Koliko sam veselih dana proživeo u njinovoj kući, u osamljenosti šuma. Iz starih uspomena danas po prvi put izviru male činjenice koje mi se tada činile obične i ostavljaše me ravnodušnim. I odjednom se otkrivaju.

Na primer, iz jednog dalekog leta dosta pre rata — bio sam tada drugi put gost Koriovih — prisećam se sledećeg prizora. Već sam se bio povukao u sobu koja se nalazila na uglu drugog sprata i gledala na vrt — i sledeći godina sam uvek tamo spavao — i spremao se da legnem. Tada čuh neki slabi šum, grebanje na dnu vrata. Otidoh da otvorim. Jedan sićušan miš klisnu među moje noge, pređe sobu i sakri se pod komodu. Čudno je trčao, imao sam dovoljno vremena da ga ubijem. Ali bio je tako mio i sitan.

Sutradan, uz put, ispričah to Đovaniju, „Ah, da", reče on zastrašeno „tu i tamo kroz kuću projuri poneki miš."

„Bio je to vrlo mali mišić, nisam ni imao hrabrosti da..." „Da, mogu da zamislim. Ali nemoj na to da obraćaš pažnju..." Promenio je razgovor, izgleda da mu se moje pričanje nije dopalo.

Godinu dana kasnije. Jedno veče igrali smo karte, moglo je biti pola sata posle ponoći, kad iz susedne sobe — salona, u kome je u to doba svetlost bila ugašena — dopre jedan klik, metalan zvuk opruge. „Šta je?" pitam. „Ništa nisam čuo" izbegavajući odgovor kaže Đovani. „Jesi li ti Elena nešto čula?" „Ja, nisam" odgovori mu žena malo pocrvenevši. „Zašto?" Kažem: „Učinilo mi se da tamo u salonu... metalan zvuk..." Primetih laganu zbunjenost. „Dobro, je li na meni red da delim karte?"

Ni desetak minuta kasnije, opet jedan klik, ovog puta iz hodnika ,popraćen tankim cijukom, kao od neke životinje. „Reci mi, Đovani", pitam „da li ste postavili klopke za miševe?" „Koliko ja znam nismo. Zar ne Elena? Jesu li postavljene klopke?" Ona: „Ali šta vam pada na pamet? Za nekoliko miševa koliko ih tu ima!"

Prolazi jedna godina. Čim uđem u vilu primećujem dve neobične živahne mačke: rasa sorijanska, muskulatura atletska, dlaka svilena kakvu imaju mačke koje se hrane miševima. Kažem Đovaniju: „Ah, konačno ste odlučili. Ko zna kako se strahovito preždiru. Ovde neće oskudevati u miševima". „Naprotiv", kaže on. „Samo s vremena na vreme... Kad bi morale da žive samo od miševa..." „Ipak su lepe, debele, ove mace." „Pa, jeste, dobro im je, zdravlje im ne nedostaje. Znaš, u kuhinji nalaze sva božja blaga."

Prolazi još jedna godina i dok ulazim u vilu na moj uobičajen odmor, opet se pojavljuju one dve mačke. Ali ne liče više na nekadašnje: nisu više jake i živahne, već slabe, iscrpljene, mršave. Više ne jurcaju iz jedne sobe u drugu. Naprotiv, stalno su oko nogu gospodara, sanjive, lišene bilo kakve inicijative. Pitam: „Da li su bolesne? Kako da su tako mršave? Možda više nemaš miševa?" „Dobro kažeš" živo odgovori Đovani Korio. „To su najgluplje mačke koje sam ikada video. Obesile su njuške otkad u kući više nema miševa... Nije im ostalo ni traga!" I zadovoljno se glasno smeje.

Kasnije, Đorđo, najstariji sin, zaverenički me pozva ustranu: „Znaš li razlog? Plaše se!" „Ko se plaši?" A on: „Mačke, plaše se. Tata ne želi da se o tome govori, to ga ljuti. Ali sigurno je da se mačke plaše". „Plaše, koga?" „Bože! Miševa! Za godinu dana od deset, koliko ih je bilo, tih prljavih životinja ima stotinu... I da su to bar oni nekadašnji mišići! Izgledaju kao tigrovi! Veći su od krtice, dlaka im je čekinjasta i crna. Uglavnom, mačke se ne usuđuju da ih napadnu". „Zar vi ne činite ništa?" „Pa, nešto će se ipak morati učiniti, ali tata nikako da se reši. Ne razumem zašto, ali to je pitanje koje je bolje ne pokretati, on odmah postaje nervozan".

A godinu dana kasnije već od prve noći velika buka iznad moje sobe, kao da trče ljudi. Drum, drum. A ipak sasvim dobro znam da gore ne može biti nikoga. Samo nenastanjeni tavan, pun starog nameštaja, sanduka i sličnih stvari. „Do đavola kakva konjica" kažem sam sebi, „mora da su dosta debeli ovi miševi." Takav štropot da jedva uspevam da zaspim.

Sledećeg dana, za stolom, pitam: „Zar ne preduzimate nikakve mere protiv miševa? Noćas je na tavanu bilo slavlje". Vidim kako Đovanijevo lice postaje mračno: „Miševi? O kakvim miševima govoriš. Hvala bogu u kući ih više nema". Čak se i njegovi stari roditelji bune: „Ama kakvi te miševi spopali. Mora da si sanjao, moj dragi." „Ipak" kažem, „garantujem da ih je bilo vraški mnogo, i ne preterujem. U izvesnim trenucima sam video kako se tavanica trese". Đovani je postao zamišljen. „Znaš šta može da bude? Nikada ti nisam o tome govorio, jer ima ljudi na koje to deluje, ali u ovoj kući ima duhova. I ja ih često čujem. Ima noći kad im demon uđe u telo!" Ja se smejem: „Ne smatraš me dečačićem, nadam se! Kakvi duhovi. To su bili miševi, garantovano, veliki miševi, pacovi! Baš kad je o tome reč, šta je s one dve divne mačke?" „Dali smo ih, ako hoćeš da znaš... Ali miševi su tvoja fiksna ideja! Da li je moguće da ti nemaš ničemu drugome da govoriš! Na koncu, ovo je poljska kuća, ne možeš očekivati da..." Gledam ga zapanjeno: zašto se toliko ljuti? On koji je obično tako ljubazan i blag.

Kasnije, Đorđo, njihov prvenac, opet mi opisuje situaciju. „Ne veruj tati" kaže mi, „ono što si čuo bili su baš miševi; ponekad ni mi ne uspevamo da zaspimo. Da ih samo vidiš, prava su čudovišta, crni kao ugalj sa dlakama koje liče na grančice... A one dve mačke, ako hoćeš da znaš, oni su ih isterali... To se dogodilo uveče. Već smo spavali nekoliko sati kad nas probudi strašno maukanje. U salonu je bio urnebes. Onda smo skočili iz kreveta, ali od mačaka ni traga... Samo čuperci dlaka... Tu i tamo mrlje krvi."

„Ali zar niste nabavili klopke? Otrove? Ne razumem kako da se tvoj tata ne pobrine?..."

„Kako da ne? To mu je postala najveća briga. Ali i on se sada plaši, kaže da je bolje ne izazivati ih, da bi bilo gore... Kaže da ionako više ništa ne bi koristilo, da ih već ima suviše... Kaže da bi jedino rešenje bilo da se zapali kuća... A zatim, zatim znaš šta kaže? Smešno je da čovek i pomisli na to. Kaže da se ne isplati odlučno se suprotstaviti". „Suprotstaviti kome?" „Njima, miševima... Kaže da bi se, jednog dana, kada ih bude još više mogli osvetiti... Ponekad se pitam ne postaje li tata lud. Znaš da sam ga jedne večeri zatekao kako baca neki umak u podrum? Zalogajićće za drage životinjice! Mrzi ih, ali ih se plaši. Želi da ih udobrovolji".

I tako godinama. Sve do prošlog leta kada sam uzalud očekivao da iznad moje sobe započne uobičajena buka. Tišina, konačno. Veliki mir. Samo zrikanje popaca iz vrta.

Ujutro, na stepenicama susrećem Đorđa: „Čestitam" kažem mu „znaš li mi reći kako ste uspeli da ih razjurite? Noćas nije bilo nijednog mišića na čitavom tavanu". Đorđo me gleda sa nesigurnim osmehom. Zatim: „Dođi, dođi" odgovara, „dođi malo da vidiš".

Vodi me u podrum, do mesta gde se na podu nalazi poklopac: „Sada su dole" šapuće mi „Od pre nekoliko meseci svi su sakupljeni tu u slivniku. Kroz kuću prođe tek po koji. Svi su tu dole... Slušaj..." ućuta. Kroz pod dopre zvuk kojeg je teško opisati. Šum, potmula cika, gluva tutnjava koja kao da dolazi iz nemirne i žive materije koja vri; a između toga i glasovi, mali oštri krici, zviždući, šaptanja. „Koliko ih ima?" upitah sa jezom.

„Ko zna. Milioni, možda... Sada pogledaj, ali brzo". Zapali šibicu i podigavši poklopac otvora, baci je u rupu. U jednom trenutku videh u nekoj vrsti špilje ludačku vrevu crnih oblika koji preskaču jedan drugoga u bezumim vrtlozima. I u toj gnusnoj vrevi bilo je snage, paklene vitalnosti koju više niko ne može da zaustavi. Miševi! Videh i svetlucanje zenica, hiljade i hiljade okrenutih nagore, koje su u mene zlobno piljile. Ali Đorđo sa treskom spusti poklopac.

A sada? Zašto je Đovani napisao da više ne može da me pozove? Šta se dogodilo? Dolazim u iskušenje da ga posetim, svega nekoliko minuta bilo bi dovoljno; tek da saznam. Ali priznajem da za to nemam hrabrosti. Iz raznih izvora stigli su mi čudni glasovi. Toliko čudni da ih ljudi ponavljaju, kao priče i smeju im se. Ali ja se ne smejem.

Kažu, na primer, da su stari roditelji Korio mrtvi. Kažu da iz vile više niko ne izlazi i da im hranu donosi neki čovek iz sela koji zavežljaj ostavlja na rubu šume. Kažu da u vilu niko ne može da uđe, da su je zaposeli ogromni miševi, i da su Koriovi postali njihovi robovi.

Jedan seljak koji se približio — ali ne suviše pošto je na pragu vile, u pretećem stavu, stajalo tuce odvratnih životinja — kaže da je video gospođu Elenu Korio, supругu mog prijatelja, to slatko i ljupko stvorenje. Bila je u kuhinji pored vatre, obučena kao prosjak; u jednom ogromnom kotlu nešto je mešala dok su ju naokolo odvratni grozdovi miševa pohlepnih na jelo, podsticali na rad. Izgledala je vrlo umorna i tužna. Pošto je primetila čoveka koji je gleda, rukama napravi pokret u pravcu njega, kao da je htela da kaže: „Ne brinite. Prekasno je. Za nas više nema nade."

Prevela Maristela MATULIĆ